

45. Muallim Feyzî'nin Hâfız-ı Şîrâzî-Ahmet Paşa karşılaştırması**Şerife YERDEMİR¹****APA:** Yerdemir, Ş. (2023). Muallim Feyzî'nin Hâfız-ı Şîrâzî-Ahmet Paşa karşılaştırması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 765-775. DOI: 10.29000/rumelide.1346233.**Öz**

Karşılaştırmalı edebiyat, kùltürler arası etkileşimin edebî eserlere yansıyan yönlerini araştırarak edebiyat tarihi, sosyal tarih ve kùltürel değişimlere ışık tutmayı hedefleyen bir alandır. Karşılaştırmalı edebiyat, edebiyat biliminin bir alt dalı olarak 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başında ilk olarak Fransa'da ortaya çıkmıştır. Kavram olarak günümüzdeki hâline gelinceye kadar pek çok süreçten geçmiştir. İlk çıkış noktası ulusal edebiyatı güçlendirme kaygısı olmuştur. Daha sonra başka ÷lke edebiyatlarının merak edilmesiyle gelişimini sürdürmüştür. 1870'li yıllarda üniversitelerde karşılaştırmalı edebiyat sayılabilecek derslerin okutulması ve diğer taraftan hız kazanan çeviri faaliyetleri bu disiplinin gelişimine yön vermiştir. Karşılaştırmalı edebiyatın gelişiminde süreli yayınların oldukça etkisi olmuştur. Hugo Meltz tarafından 1877 yılında yayımına başlanılan *Karşılaştırmalı Edebiyat Tarihi Yazıları* dergisine paralel olarak Osmanlı'da *Tercümân-ı Hakikat* gazetesi 27 Haziran 1878 yılında çeviri faaliyetleri ve çeviriyi önemseyen bir misyonla yayım hayatına başlamıştır. Gazetede çeviri faaliyetleri ile birlikte çok sayıda edebî türde karşılaştırma yazıları da yayımlanmıştır. *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde özellikle 1883 yılından itibaren edebî hareketliliğe katkı sağlamış olan Muallim Feyzî'nin, gazetenin 21 Ocak 1884 tarihli 1689 numaralı sayısının "Edebiyat" sütununda "Fıkra-ı Edebiyye 2" başlıklı bir karşılaştırma yazısı yayımlanmıştır. Bu çalışmada; onun Fars Edebiyatının 14. yüzyıl şairi Hâfız ile 15. yüzyıl Osmanlı dönemi Klasik Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden biri olan Ahmet Paşa hakkında bir mısra üzerinden kaleme aldığı ve gazetede o döneme kadar ilk kez gör÷len bu karşılaştırma metni değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Karşılaştırmalı edebiyat, şair karşılaştırması, Hâfız-ı Şîrâzî, Ahmet Paşa**Muallim Fayzi's comparison of Hafez-e Shirazi-Ahmad Pasha****Abstract**

Comparative literature is a field that aims to shed light on literary history, social history and cultural changes by investigating the aspects of intercultural interaction reflected in literary works. Comparative literature, as a sub-branch of the science of literature, first emerged in France in the late 18th and early 19th centuries. As a concept, it went through many processes until it became what it is today. Its first starting point was the concern to strengthen national literature. Later, it continued its development with the curiosity of other countries' literatures. In the 1870s, the introduction of comparative literature courses in universities and the accelerated translation activities on the other hand shaped the development of this discipline. Periodicals had a great impact on the development of comparative literature. Parallel to the journal *Comparative Literature History Writings*, which was started to be published by Hugo Meltz in 1877, the Ottoman newspaper *Tercuman-ı Hakikat* started to be published on June 27, 1878 with a mission that emphasized translation activities and

¹ Dr. Öğr. Gör., Kınkkale Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu (Kınkkale, Türkiye), serifeyerdemir@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8896-2551 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 05.07.2023-kabul tarihi: 20.08.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1346233]

translation. Along with translation activities, the newspaper also published a large number of comparative essays in literary genres. Muallim Fayzi, who contributed to the literary activity in *Tercuman-ı Hakikat* especially since 1883, published a comparison article titled "Fıkra-ı Edebiyye 2" in the "Literature" column of the newspaper's issue number 1689 dated January 21, 1884. In this study, this comparison text, which he wrote on a verse about the 14th century Persian poet Hafez and Ahmad Pasha, one of the leading poets of the 15th century Ottoman period Classical Turkish literature, and which was seen for the first time in the newspaper until that period, will be evaluated.

Keywords: Comparative literature, poet comparison, Hafez-e Shirazi, Ahmad Pasha

Giriş

Komparatistik, yani karşılaştırmalı edebiyat, bilim tarihinde 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başında çeşitli alanlarda peş peşe ortaya çıkmıştır. Daha 1795 yılında Goethe'nin kaleme aldığı *Erster Entwurf Einer Allgemeinen Einleitung in die Vergleichende Anatomie (Karşılaştırmalı Anatomiye Genel Bir Giriş Taslağı)* isimli eseri "Tabiat tarihi zaten karşılaştırmaya dayanır" sözleriyle başlar (Aytaç, 2001, s. 7).

Karşılaştırmalı edebiyat, kavram olarak bugünkü haline gelene kadar birçok aşamadan geçmiştir. İnci Enginün (1992); bu bilim dalının ilk olarak Fransa'da 1827 yılında Villemain tarafından kullanılan bir terim olduğu ve Philip Van Tieghem tarafından da müstakil bir disiplin olarak kurulduğu bilgisini vermiştir (s. 11-12). Matthew Arnold ise; 1848'de Amperé'in "mukayese" tabirini ilk defa İngilizcede kullanarak bu terimi ön plana çıkarmıştır (Cuma, 2018, s. 8). Gürsel Aytaç'a göre (2001); karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının ilk çıkış noktası, çelişkili olsa da ulusal edebiyatı güçlendirme kaygısıyla olmuştur. Komparatistik, Avrupa'da ilk önce yazarların başka ülke edebiyatlarını yani "yabancı edebiyatı" merak etmeleriyle başlamış, sonra edebiyat bilimcilerinin ilgi alanına girmiştir (21). "Yabancı edebiyatı" tanıma hususunda edebî çevirilerin başarısı yadsınamaz. Viyanalı şarkiyatçı Joseph von Hammer Purgstall (1774-1856), Hâfız'ın (1320-1389) şiirlerini 1812 yılında Almancaya çevirmiş ve Goethe'yi meşhur *Batı-Doğu Divanı*'nı yazmaya cesaretlendirmiştir. Friedrich Rückert (1788-1866), Nizâmî-i Gencevî'nin (1141-1209) *İskendernâme* adlı mesnevisini, Ebu Temmam'ın (805-846) bini aşkın eski Arap şiirlerinden oluşturduğu *Hamâse* adlı antolojisini Almancaya çevirerek farklı edebiyat dünyalarını birleştiren bir köprü oluşturmuştur (Aytaç, 2001, s. 34). Batı'da 1827 yılından itibaren üniversitelerde karşılaştırmalı edebiyat sayılabilecek ilk dersler başlamış, 1860-1885 yılları arasında bu disiplinin teori ve metodolojisiyle ilgili önemli yazılar yayımlanmıştır (Enginün, 1992, s. 12-13).

Türk edebiyatına gelindiğinde çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı'da dil konusunda büyük bir esneklik gösterilmiş, dönemin edebiyat dili özelliğini taşıyan Farsça ile eser yazma konusunda bir sakınca görülmemiştir. Divan edebiyatında Farsçaya itibar edilmesi, o dönemin şair ve yazarların Fars edebiyatıyla ilişki içinde olmasını sağlamıştır. Karşılaştırmalı edebiyat bilimi açısından bakılacak olursa Divan edebiyatında dışa açılma konusunda yakınlık duyulan ya da başka bir ifadeyle merak edilen "yabancı edebiyat" Fars edebiyatı olmuştur. Tanzimat döneminde ise Avrupa, özellikle de Fransız edebiyatı ilgi görmüş "yabancı edebiyat" algısı Doğu'dan Batı'ya yönelmiştir (Aytaç, 2001, s. 22).

Türk kültür tarihinde Tanzimat Dönemi'nde çeviri hareketlerinde bir yoğunlaşma olmuştur. Özellikle Fransız edebiyatından yapılan çeviriler aracılığıyla yeni edebî türlerle tanışılmıştır. Bu Batı'dan yapılan çeviri hareketlerinde Ahmet Vefik Paşa (1823-1891), Şinâsi (1826-1871), Nâmık Kemal (1840-1888), Recaizâde Ekrem (1847-1914) ve Şemseddin Sâmî (1850-1904) ilk edebî çevirmenler arasındadır (Aytaç,

2001, s. 35). Bu çevirmenler tercümelerini ve diğer yazılarını *Tercümân-ı Hakikat* gibi dönemin önemli gazetelerinde de yayımlamışlardır.

Karşılaştırmalı edebiyatın süreli yayınlardaki serüvenine bakıldığında; Batı'da 1877-1888 yılları arasında Hugo Meltzl tarafından yayımlanan ilk dergi; *Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapokat (Karşılaştırmalı Edebiyat Tarihi Yazıları)*'tır. Bu sahada ikinci önemli dergi; Max Koch'un 1886-1910 yılları arasında yayımladığı *Karşılaştırmalı Edebiyat Tarihi* isimli dergidir (Aytaç, 2001, s. 40-41). Anadolu sahasında *Tercümân-ı Hakikat* gazetesi Batı dünyasındaki bu gelişmelere paralel olarak, o dönemde komparastik edebiyat biliminin temel ilkelerini veren bir yayın organı olmuştur. Yayın hayatına 27 Haziran 1878 tarihinde başlayan gazete; ilk sayının mukaddimesinde üstlendiği görevi; "tercüme-i hakâyık-ı ahvâl ile iştigâlden başka bir maksad üzerine te'sîs etmemiş bulunan gazetemiz şu ser-levhanın va'ad eylediği hizmetde dâ'im ve ber-karâr olacağı erbâb-ı mütâla'aya bizim va'ad ve te'mîn eylemekliğimizden ziyâde şu muvaffakiyeti cenâb-ı tevîk-bahşâ-yı umûr-ı âlemden temennî ve istirhâm-ı teslîmiyetinde bulunduğumuzu 'arz eyler²..." (Tercümân-ı Hakikat, nr. 1, s.1). sözleriyle açıklamıştır. Gazetede, "mütenevvia" ve "varaka" üst başlıklarıyla Avrupa edebiyatlarından çok sayıda değişik türlerde edebî çeviriler yayımlanmıştır. Bu bakımdan özellikle edebî çeviriler, gazetede karşılaştırma yazılarının yayımlanmasına zemin hazırlamıştır. Gazetede, Ahmet Mithat başta olmak üzere Muallim Nâci, Mualim Feyzî, Şeyh Vafî, Beşir Fuat, Hüseyin Rahmi, Abdülhak Hamit gibi isimlerin çeşitli türlerde edebî çevirileri yayımlanmıştır. Böylece Avrupa edebiyatlarından yapılan çeviriler ve bu çeviriler üzerinden yazılan karşılaştırma yazıları; İnci Enginün'ün (1992) de ifade ettiği gibi "Avrupa edebiyatının gelişme çizgisini ortaya koyan bir vasita olmuştur." (s. 13) ve aynı zamanda da gelişen Avrupa edebiyatıyla Osmanlı dönemi Türk edebiyatının karşılaştırılmasına vesile olmuştur.

İlk sayısından itibaren çeşitli konularda karşılaştırma yazıları yayımlanan *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 13 Nisan 1880 tarih ve 549 numaralı sayının dördüncü sayfasında "Edebiyat" kısmında Abdülhak Hâmid imzasını taşıyan bir karşılaştırma yazısı yayımlanmıştır. "Bir Hâtıra" başlığını taşıyan bu yazıda; Vakit gazetesinde tiyatro ve roman sevmeyen ve beğenmeyen bir zatın yayımlanan bir yazısına karşılık olarak; roman, tiyatro, tarih ve fen bilimlerinin birbirlerini tamamlayıcı etkilerinden ve her birinin farklı işlevlerinden bahsedilmiştir (Tercümân-ı Hakikat, nr. 549, s. 4).

Abdurrahman Süreyya'nın *Ta'likât-ı Belâgât-ı Osmâniyye*'si ile Mekteb-i Hukuk talebesinden birine ait olan *Hall-i Ta'likât* isimli eserlerin Arapça kelimelerin kullanımı üzerinden bir karşılaştırması yapılmıştır. Keyfi imzalı bu yazı *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 17 Şubat-18 Şubat 1882 tarihlerinde "Mevâdd-ı Fenniyye" sütununda üçüncü ve dördüncü sayfalarda İzhâr-ı Zâtü'l-Beyn başlığı ile iki tefrika halinde yayımlanmıştır (Tercümân-ı Hakikat, nr. 1001-1002, s. 3-4).

Beşir Fuat'ın "Edebiyat" sütununda "gazel" başlıklı fen ve hakikat erbabı ile şairi mukayese eden yazısı aynı gazetenin 2590 numaralı sayısında yayımlanmıştır (Tercümân-ı Hakikat, nr. 2590, s. 3). Gazetenin 5 Aralık 1887 tarihli sayısında Ahmet Mithat'ın yabancı roman ile millî romanı karşılaştırdığı "Romanlar ve Romancılık" isimli yazısı "Mütenevvia" başlığı altında yayımlanmıştır (Tercümân-ı Hakikat, nr. 2847, s. 2-3). Yine gazetenin 23 Haziran 1888 tarihli nüshasında "Edebiyat" sütununda Mekteb-i İdâdiye-i Mülkiye son sınıf öğrencisinin *Servet* gazetesinde görülen Mesud imzalı bir varakası yayımlanmıştır. Bu yazıda Muallim Naci ve Hacı İbrahim Efendi çeşitli açılardan mukayese edilmiştir:

² Gerçek hadiselerin tercümesi ile meşgul olmaktan başka bir amaç üzerine kurulmamış olan gazetemizin başlıkta da vadettiği hizmete her zaman devam edeceğini, okuyucuya bizim söz ve güvence vermemizden ziyade bu başarıyı dünya işlerinde kolaylık bahşeden Allah'tan temenni ve niyaz ettiğimizi arz eyleriz.

“Hacı İbrâhîm Efendi hazretleri güzel Arabî bilir. Divan efendiliği idecek kadar Türkçe yazar, Fârsî de bilir imiş. Bu kendisine çok mu? Nâcî Efendi hazretleri ise lisanımızın muhtâc olduğu işlâhâta âşinâ ve lisanımızı işlâh yolundaki himmetleri âşâr-ı ‘adîde ve bir güzidesiyle müşbet bir edîb-i bî-hemta ve bâ-şuş bir şâ’ir-i ‘icâz-nümâdır³.” (Tercümân-ı Hakikat, nr. 3003, s. 5).

Gazetede edebiyat dışında kalan askerî, coğrafya, hukuk, tiyatro, piyes, folklorik gibi çeşitli konularda da mukayese yazıları yazılmıştır.

Bununla birlikte Muallim Nâci, Şeyh Vasfî, Muallim Feyzî gibi önemli şair ve yazarlardan, İdâdî ve Askerî okulların talebelerinden gelen Farsça şiirlerin tercümeleeri; ayrıca ilk kez Muallim Feyzî tarafından gazetede 1884 yılında 1682 numaralı sayısından itibaren “*Fıkarât-ı Edebiyye*” başlığı altında yayımlanmaya başlayan mülâtefeler, onun ilk kez gazetesinin 29 Mayıs 1885 tarihli 2076 numaralı sayısında tefrika halinde Türkçeye tercüme ettiği Ömer Hayyam’ın rubaileri, Hâfız, Zahîr-i Fâyâbî, Sa’dî-i Şîrâzî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi Farsça yazan şairlerden yaptığı çeviriler ve onlarla ilgili karşılaştırılmalı yazıları Türk basın tarihinde önemli bir görev ifa etmiştir.

Muallim Feyzî’nin hayatı

Asıl adı Ahmet’tir. 1258/1842 yılında Tebriz ile Serâb arasında kalan Bostanâbâd’a 20 km. uzaklıkta bulunan (Baharlı, 2018) Türkempür köyünde dünyaya gelmiştir (İnal, 1969, s. 425). Şiirlerinde çoğunlukla Feyzî mahlasını kullanmıştır. Uzun süre öğretmenlik yaptığı için Muallim Feyzî Efendi adıyla anılmış ve tanınmıştır (Feyzî, 2012, s. 7). Bazı kaynaklarda Ahmed Feyzî-i Tebrîzî ismiyle karşımıza çıkmaktadır (Riyâhî, 1995, s. 256). İran Azerî coğrafyasında, Sarabî Tebrîzî adıyla da anılmıştır (Baharlı, 2018). Babası döneminin ünlü bilginlerinden Esed Molla’dır. İlk eğitimini doğduğu yerde babasından almıştır. 1276/1860 yılında eğitimine Necefte devam etmiştir. Daha sonra Mısır’a gitmiş ve orada bulunan şair ve devlet adamı Abdurrahman Sâmi Paşa ile tanışmıştır (İnal, 1969, s. 425). Paşa’nın mahfilinde bulunan İranlı bilginlerden Mirzâ Safâ’dan feyz almış ve ilim-irfan sahibi bu şahsı kendisine mürşit edinmiştir. Bir süre sonra Türk uyruğuna geçmiş (Işık, 2006, s. 2523; Feyzî, 2012, s. 10-11) ve Mirzâ Safâ’nın isteği üzerine devlet memuriyetine talip olmuştur. İlk olarak Amasya Tahrirat Kâtipliğine atanmıştır (Yekbaş, 2023). Kısa bir süre Belediye Özel Kalem memurluğu ve çeşitli okullarda öğretmenlik yapmıştır (Işık, 2006, s. 2523; Yerdemir, 2023, s. 678-679). O sırada Maarif Nâzırı Münif Paşa’nın teşvikiyle Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi Farsça muallimliği sınavına girmiş, Belediye Özel Kalem memurluğu görevini bırakarak Mekteb-i Sultânî’de Farsça muallimliğine başlamış, otuz üç sene bu görevde kalmıştır (İnal, 1969, s. 425; Birsell, 2014, s. 100). Engin Vahdettin’in (2016) arşiv belgelerine dayanarak Mekteb-i Sultânî’nin tarihçesini aktardığı çalışmasında ifade ettiğine göre; Muallim Feyzî, Farsça öğretmeni olarak 1878-1879 eğitim döneminde Mekteb-i Sultânî bünyesine katılan üç yeni öğretmenden birisidir (s. 145). Ahmet Çelik’in (2005) belirttiğine göre Muallim Feyzî, Zadeğân mektebi ile 1884 yılında İstanbul’da kurulan bugünkü adıyla İran İslam Cumhuriyeti İlköğretim Okulunda da Farsça dersleri vermiştir (s. 213). Eski talebelerinden Tefkik Fikret Bey’in Galatasaray Sultânîsi müdüriyeti döneminde 1328/1910-11 yılında 68 yaşında iken yaş haddini aşması sebebiyle emekliliğe ayrılmıştır. Muallim Feyzî, 1328/1910-11 yılında Mekteb-i Sultânî’deki görevinden ayrılışından kısa bir süre sonra şiddetli soğuk algınlığı sebebiyle yakalanmış olduğu hastalık sonucunda vefat etmiştir. Üsküdar’da Seyyid Ahmed Deresi kabristanına defnedilmiştir (İnal, 1969, s. 425; Yerdemir, 2023, s. 679).

³ Nâci Efendi hazretleri ise, lisanımızın muhtâc olduğu yeniliklere âşinâ ve lisanımızı düzeltme yolundaki gayretleri, seçkin birçok eseriyile benzeri olmayan sağlam bir yazar ve özellikle benzersiz söz söyleyen bir şairdir.

Muallim Feyzî'nin eserleri

1324/1906 yılında şairin kendi el yazısıyla tercüme ettiği *Gülşen-i Râz Tercümesi* (Feyzî, 1906), Muallim Nâci'nin tavsiyesiyle öğrenciler için Türkçeden Farsçaya ve Farsçadan Türkçeye tertip ettiği *Cep Lugatı*, 1315/1898 sonrası yazdığı mersiyelerinden oluşan *Mersiyeler* isimli eserleri yazma halinde olup basılmamıştır (İnal, 1969, s. 426; Feyzî, 2012, s. 18-19).

Muallim Feyzî'nin *Mâtem-nâme'si* 1872 yılında (Feyzî, 2012, s. 28), Fransızca bir eserden iktibasla kaleme aldığı *Pâk-Nihâd Pâk-Dâmen* isimli eseri 1881 yılında yayımlanmıştır. 1881 yılında basılan Farsça dil bilgisine dair eseri; *Ta'lim-i Suhan, Usûl-i Fârsî* (İnal, 1969, s. 426) ve *Îlâveli Usûl-i Fârsî* adıyla 1886-1890 yılları arasında birkaç kez basılmıştır. Aynı eser, 1889-1896 yılları arasında *Muhtasar Usul-i Fârisî* adıyla yayımlanmıştır (Feyzî, 2012, s. 24; Çetinkaya, 2021, s. 249). 1885 yılında *Tercümân-ı Hakikât* gazetesinde tefrika etmeye başladığı ve Hayyam'ın rubailerinin Türkçeye ilk kez tercüme edildiği (Andı, 1999, s. 15) *Hayyam* isimli eseri, 1886 yılında (Feyzî, 1886), şarkı formunda yazılan 35 şarkı güftesini içine alan *Sûz u Gûdâz* isimli eseri, 1303/1886 yılında, Farsça dilbilgisine dair yazdığı *Kand-ı Pârisî* isimli eseri, 1310/1892 yılında basılmıştır (Feyzî, 2012, s. 21-23). Muallim Feyzî'nin Hz. Hüseyin hakkında yazdığı mersiyelerden oluşan *Vâveylâ* isimli eseri 1315/1897 yılında (İnal, 1969, s. 426), *Îlâveli Vâveylâ yahut Mesâib-i Kerbelâ* adını taşıyan diğer risalesi ise 1327/1909 yılında basılmıştır (Feyzî, 2012, s. 27).

Muallim Feyzî'nin 25 yılı aşkın bir sürede derleyip yayına hazırladığı ve tek nüshası bulunan kapsamlı Türkçeden Farsçaya ve Farsçadan Türkçeye *Kâmus*, Farsça meşhur eserlerden derleyip tercümeleriyle birlikte bir araya getirdiği *Müntehabât-ı Fârisiye* ve *Dîvân-ı Eş'âr* isimli üç önemli eseri 1890 yılında İstanbul Cihangir'de evinde çıkan bir yangın sonucu yok olmuştur (İnal, 1969, s. 426; Feyzî, 1923, s. 7). Bunların dışında Muallim Feyzî hakkında bilgi veren diğer kaynaklarda yer almayan; ancak *Tercümân-ı Hakikât* gazetesinin 1889 yılı 3463 numaralı sayısının üçüncü sayfasında çıkan bir haber vasıtasıyla; *Umeraü'l-Kelâm* isminde İranlı meşhur ediplerin biyografileriyle birlikte seçme sözlerini içeren bir eserinin daha olduğunu anlıyoruz. Ancak bu haber dışında eserden bahseden başka bir kaynağa da rastlanmamıştır (Yerdemir, 2023, s. 680).

Fars Şiirinin 15. Yüzyıl Klasik Türk Şiirine Etkisi

15. yüzyıl Klasik Türk şiiri Arap ve Fars özellikle de Fars edebiyatının geniş anlamıyla estetik kaideleri üzerine kurulmuştur. Bu dönem edebiyatının ana kaynağı din olmasına karşın ikinci derece kaynaklardan birisi Fars edebiyatıdır. Bundan dolayı Türklerin bu dönemde oluşturdukları edebiyatta da Farsça etkili olmuştur (Yıldız, 2004, s. 161-162). Anadolu'da İslam medeniyeti tesiri altında bir Türk edebiyatı kurulurken Fars edebiyatının model olarak alınması tarihî bir zaruret olmuştur. Fars edebiyatı model alınarak oluşturulan bu edebiyatta şairler bu edebiyatın bütün konularını, edebî şekillerini, zevk telâkkilerini aynen düşünmeye ve bunları Türkçe ifade etmeye çalışmışlardır (Mazıoğlu, 1956, s. 365). Farsçanın 15. yüzyıl Klasik Türk şiirinde etkili olmasının bir sebebi de; Türklerin İslam dinini tasavvufî yorumuyla almaları ve bu yorumun Farsça yazılan eserlerle Türk şairler arasında yaygınlık kazanmasıdır. Sa'dî (ö. 1292), Attar (ö. 1221), Mevlânâ (ö. 1273) ve Hâfız (ö. 1389) bunda etkili olmuştur (Yıldız, 2004, s. 161-162). Mazıoğlu'na göre (1956), bu dönemde yetişen ve özellikle gazel vadisinde şiirler yazan Ahmed-i Dâî, Hümâm-i Şîrâzî, Safî, Cemâlî ve diğerleri gibi birçok şairden başka Klasik Türk şiirinin ahenk ve sanat bakımından inkişafında rolü olan şairlerin başında Germiyanlı Şeyhî (ö. 1429), Ahmet Paşa (ö. 1496) ve Necatî (ö. 1509) gelir. Tıp eğitimi için İran'a giden Şeyhî kuvvetli bir İslam kültürü almış ve Fars edebiyatı ile yakından meşgul olmuştur. Onun Fars edebiyatı ile yakından

teması Nizâmî, Sa'dî, Selmân-ı Sâvecî ve Hâfız gibi İran şairlerinin Şeyhî üzerinde oldukça etkili olmasına sebep olmuştur. Ahmet Paşa, Farsçayı çok iyi bildiği için İran şairlerini okuyarak onların kullandığı birçok mazmunu şiirlerine aynen almıştır (21-25).

Bu dönemde yetişen Türk şairleri esasında Fars edebiyatını tamamen taklit etmemişler, bir örnek olarak gördükleri bu edebiyata kendi ruh ve zevklerini de yansıtmışlardır (Yıldız, 2004, s. 162). 15. yüzyılda Anadolu'da yetişen Türk şairleri İran şairlerinin kullandıkları remizleri terennüm etmişlerdir. Kemâl-i Hucendî, Selmân-ı Sâvecî ve Hâfız-ı Şîrâzî gibi büyük şairlerin kullandıkları üslup onları cezbetmiştir (Tarlan, 2004, s. 25). Sevimli'nin (2023) ifade ettiğine göre; bu şairlerin divanlarında büyük İran şairlerinin etkileri görülmekte ve bu dönem şairleri, bu etkileri sanatkârlığı ve ilmî birikimi ile harmanlayarak yer yer onları aşan bir söylem biçimi de geliştirmişlerdir. Bu şairler İran şairlerinden aldığı etkilerle aşk ve rintliğin dillendirmişlerdir. Onların eserlerindeki istihlaları ve kavramları kullanarak yeni kavram ve terimler oluşturma çerçevesinde şairliği yönlendirmişlerdir (667-668).

15. yüzyıl şiirinin temel temasını aşk ve rintliğin oluşturduğu bir dönemde İran edebiyatının en büyük gazel şairi olan Hâfız'ın Türk şairleri tarafından okunması, onun edebî kültürünü geliştirmesi ve kendilerini yetiştirmeleri bakımından kaçınılmaz olmuştur (Mazıoğlu, 1956, s. 362). Bu dönem Türk şairleri, Hâfız-ı Şîrâzî'den aldıkları etkilerle gelenek doğrultusunda aşk anlayışını ve onun rindane görünümünü betimlemeye çalışmışlardır. Divanlarını başta Hâfız olmak üzere pek çok Fars şairinin etkileri ile oluşturmuşlar ve bunu da birçok kere divanlarında farklı şekillerde dile getirmişlerdir (Sevimli, 2023, s. 667).

Burada kısa bir şekilde 15. yüzyıl Klasik Türk şiirinin önemli isimlerinden bahsedilip Fars şiirinin bu dönem Türk şiirine etkisi hususuna kısaca değinilmiştir. Devamında Muallim Feyzi'nin Hâfız ve Ahmet Paşa hakkında yazdığı karşılaştırma yazısı sunulacaktır.

Hâfız ve Ahmet Paşa'nın karşılaştırılması

Muallim Naci'nin 1883 yılında *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin "Edebiyat" sütununun başına geçmesiyle birlikte Muallim Feyzi de çeviri, şiir ve çeşitli konulardaki yazılarıyla o dönemde gazetede edebî hareketliliğe katkı sağlamıştır. Muallim Feyzi ilk olarak *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 12 Ocak 1884 tarihli 1682 numaralı sayısında "Edebiyat" sütununda tefrika etmeye başladığı "Fıkarât-ı Edebiyye" yazılarının ikincisini gazetesinin 21 Ocak 1884 tarihli 1689 numaralı sayısında "Fıkra-ı Edebiyye 2" başlığı altında Muallim Feyzi imzasıyla kaleme almıştır. Bu yazıda Muallim Feyzi ilk olarak *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde Türk okuru için yabancı edebiyat sayılabilecek Fars edebiyatının 14. yüzyıl şairi Hâfız ile 15. yüzyıl Osmanlı dönemi Klasik Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden biri olan Ahmet Paşa hakkında; onlara ait olan bir mısra üzerinden bir karşılaştırma yazısı kaleme almıştır. Gazetede ilk şair karşılaştırması örneği olan yazıda Feyzi; ilk önce Hâfız ve sonra da Ahmet Paşa'nın mısralarını vermiştir. Sonra da bu mısralarla ilgili olarak şöyle bir anekdot anlatmıştır:

Fatih Sultan Mehmet Han hazretleri bir gün yakın adamları ve şairleri arasında bulunan Veliyüddin-zâde Ahmet Paşa ile sohbet esnasında çok sevdiği Hâfız-ı Şîrâzî'den aklında kalan (*Onlar ki bakışlarıyla toprağı kimya ederler*) mısraını okumuş ve ikinci mısraı nasıldı diye Ahmet Paşa'ya sormuştur. Ahmet Paşa, biraz düşündükten sonra ya hatırına gelmediği için ya da orada onu söylemeyi uygun görmediği için (*Cevher gibi olan ayağının tozunu (gözlerine) sürme yaparlar*) mısraını uydurmuştur. Sanatı ve sanatçıyı koruyan, son derece dikkatli ve yüce bir padişahın huzurunda Paşa'nın bu mısraı uydurmaya cesaret edişi, padişah tarafından azarlanmaya sebep olacağı düşünülürken şair büyük bir saygıya

mazhar olmuş, hükümdarlara yaraşır bir şekilde takdir edilerek övülmüş ve altın, gümüşlerle ödüllendirilmiştir.

Muallim Feyzî, bu anekdotu hangi kaynaktan aldığına dair bir bilgi vermemiştir. Anadolu sahasında yazılmış tezkirelerde böyle bir anekdotu benzer örnekler mevcuttur. *Latîfi Tezkiresi*'nde Muallim Feyzî'nin naklettiği Fatih Sultan Mehmet ile Ahmed Paşa arasında geçen bu anekdot şu şekildedir:

“Bir gün Sultan Mehmet hazretlerinin yüce meclislerinde Hoca Hâfız'ı çok överler ve sırları beyan eden divanından ileri gelenlerin inanıp güvenerek fal baktıklarını söylerler. Tesadüfen bu defa karşlarına şu matla çıkar: *Toprağa kimya gözüyle bakanlar, acaba bize göz ucuyla bakarlar mı?* Fatih Sultan Mehmet Han hazretleri bunu çok fazla beğenince, adı geçen hemen o anda sözü edilen matla şu şekilde tazmin etmiş: *Toprağa kimya gözüyle bakanlar, senin bastığın yerin değerli toprağını sürme yaparlar.* Bu tazmin, Fatih Sultan Mehmet Han hazretleri tarafından beğenilip övülmüş ve aşırı cömertliğinden padişah, Ahmet Paşa'nın ağzını mücevherler ile doldurmuş.” (İsen, 1999, s. 109-110).

Hüseyn-i Kefevî'nin 1588 yılında kaleme aldığı ve *Hâfız Divanı*'ndan tefeüller içeren *Râznâme* isimli eserinde de bu anekdot şöyle nakledilmiştir:

“Ebu'l-feth ve'l-megâzî fâtilh-i Kostantıniyye olan Sultan Mehmed Hân Gâzî hazretleri Veliyüddîn oğlu Ahmed Paşa'yı bir husûs için gazab u kahr idüp Yedikule'de habs eyler. Paşa-yı mezbûr meşhûr olan Kerem Kasidesi'ni ol esnâda peydâ idüp setr-i 'uyûb ve 'afv-ı zünûba müte'âllık çok letâ'if derc idüp 'afv u emân ve lutf u ihsân recâ eder. Şehriyâr-ı mağfûr günahından geçüp eydür ki bu 'uzûbet-i beyân ve fesâhat-i lisân ki bizûm Ahmed'e müyesser olmuşdur; ana selâtın ü mülûkdan âsib ü zevâl irişmek hergiz ihtimâl degüldür. Fi'l-hâl habsden çıkarup 'izz-i huzûrına getirüp kasideyi bi't-tamâm kendüye okudup hayli istihsân ve külli ihsân eyler. Ol meclisde esnâ-i musâhabetde fesâhat ü belâgatden bahs olunup Hazret-i Hâce Hâfız-ı Şîrâzî'nün eş'âr-ı kerâmet-şî'ârları mezkûr olup ol takrîble Paşa-yı merkûmun hasb-i hâlini niyyet idüp tefe'ül iderler. Bu matla' vârid olur: Beyt: *Ânân ki hâk-râ be-nazar kîmyâ konend/Âyâ buved ki gûşe-i çeşmî be-mâ konend.* Pâdişâh-ı merhûm gâyet hazz ider. Paşa-yı merkûm suhen-âferîn ve bedîhe-gûylıkda bî-nazîr ü bî-karîn idi. Meclisde 'ale'l-fevr ol matla'-ı rengini bu vech ile tazmîn ider. Beyt: *Ânân ki hâk-râ be-nazar kîmyâ konend/Kuhlül-cevâhir-i kademet tûtîyâ konend*⁴ (Kefeli Hüseyn, 2004, s. 268-269).

1890 yılında Muallim Nâci'nin yayımladığı *Osmanlı Şairleri* isimli biyografik eserde bu anekdot Muallim Feyzî'nin aktardığı şekilde verilmiştir (Muallim Nâci, 2000, s. 17-18). Muhtemelen Nâci, bu anekdotu Muallim Feyzî'den aynen aktarmıştır.

Muallim Feyzî, bu anekdotu anlattıktan sonra iki şairi kıyaslamaya başlamıştır. Hâfız ile Ahmet Paşa'nın sözleri arasında çok fazla benzerliğin ve bağlantının olduğunu; bunu da şiir ve edebiyatın üstün meziyetlerini anlayan ve takdir eden kişilerin çok iyi bildiğini vurgulamıştır. Muallim Nâci (2000) bu iddiayı doğrular tarzda *Osmanlı Şairleri* isimli kitabında biyografi yazarlarının Ahmet Paşa hakkında; “*Kasidelerinde İran şairlerinin eserlerinden mânâ aktarırdı*” diye onu itham etmelerinin yanı sıra kendisinin sadece kasidelerinde değil, gazellerinde de bu durumun göze çarptığını ifade etmiştir (s. 21). İki şairin bu mısraları arasındaki benzerliği vurguladıktan sonra “mübalağa-ı Acemâne”yi yine takındı diye eleştirilmesinden çekinerek mecburiyetten Hâfız'ın ifadesi ile Ahmet Paşa'nın sözünün eşit

⁴ Fetihlerin ve gazâların babası Fatih Sultan Mehmed, bir husustan dolayı öfkelenerek Veliyüddîn oğlu Ahmet Paşa'yı Yedikule'ye hapseder. Paşa, o esnada meşhur *Kerem Kasidesi*'ni meydana getirir. Hataların gizlenmesi ve günahların affedilmesi ile ilgili birçok latife yazıp affedilmek, iyilik ve ihsan için rica eder. Mağfur olan padişah, onu affeder ki dil tatlılığı, güzel söz söyleme ve ifadedeki fesahat bizim Ahmet'e nasip olmuştur. Onun sultanlardan ve padişahlardan musibet görmesi ve zeval bulması asla ihtimal değildir. O anda padişah, onu hapisten çıkarıp huzuruna getirip kasideyi tamamen kendine okutup çok beğenir ve onu bağışlar. O mecliste sohbet esnasında fesahat ve belagatten söz edildiği sırada Hâfız-ı Şîrâzî'nin harikulade sözleri zikredilir. Bu bahaneyle Paşa'nın durumu için niyet edip fal bakarlar. Bu beyit çıkar: *Onlar ki bakışlarıyla toprağı kimya ederler/Ne olurdu ki bir kez de bize göz ucu ile baksalardı.* Padişahın çok hoşuna gider. Paşa, her sözü kemâlinde ve yerinde söyleyen, ansızın güzel söz söyleyebilen eşsiz ve benzersiz bir şairdir. Mecliste birden şu güzel beyti tazmin eder. Beyt: *Onlar ki bakışlarıyla toprağı kimya ederler./Cevher gibi olan ayagının tozunu (gözlerine) sürme yaparlar.*

olduğunu ifade etmiştir. Ahmet Paşa'nın mısraı hakkında fevkalade bir anlam güzelliğine sahip olduğunu ve bununla birlikte irticalen söylenmiş bir hazırcı cevaplık meziyetine de sahip olduğunu söylemiştir. Üstelik bu kabiliyetinin sermayesini kullanarak padişahın övgüsü ve ihsanına erişebilmek için Hâfız'ın mısraı hatırında olduğu halde mahsus söylemediğini de iddia etmiştir.

Muallim Feyzî'ye göre, insafı bir kimseye yakışır tarzda çok dikkatli bir şekilde bir kıyas yapıldığında; Paşa'nın kullandığı bu güzel tabirlerin ve hoş giden anlamların şiir değerlendirmesi yapan kişilerin nezdinde büyük bir meziyet ve üstünlüğe sahip olduğu aşikârdır. Aynı şekilde ona göre; uzun bir beytin güçlülükle içine sığdırdığı şahane nitelik ve övgüleri Paşa'nın kısa bir mısra içine sığdırmasındaki şairlik gücünün olağanüstü becerisine hayran olmamak zevk sahibi kişilerce imkân haricidir.

Muallim Feyzî, bu karşılaştırmada Ahmet Paşa'yı Hâfız'a göre üstün tutma ya da onu tercih etme gibi mantık dışı bir algının oluşmaması gerektiğine dikkati çekerek hiçbir zaman Paşa'nın Hâfız'a tercih olunamayacağı fikrinin altını çizmiştir. Çünkü ona göre; Hâfız'daki belagat meziyeti yaratılıştan gelir, Paşa'daki ise tesadüfe dayanır.

Aslen İranlı sonradan Osmanlı tebaasına geçmiş bir yazar olarak Muallim Feyzî, sahip olduğu tecrübe ve bilgilere dayanarak İran şairi Hâfız ve Osmanlı dönemi Klasik Türk şairi Ahmet Paşa ile ilgili olarak ve söz konusu şairlere ait bu mısralar üzerinden kendi üslubunca kaleme aldığı karşılaştırma yazısının sonunda; her iki şaire ait bu beyitlerin Türkçe anlamlarını vererek okuyucuda bir farkındalık oluşturmak istemiş ve onlara son bir değerlendirmede bulunması için bir fırsat sunmuştur. Gazetede yayımlanan söz konusu değerlendirme şöyledir:

Fıkra-1 Edebiyye 2

Hâfız-ı Şîrâzî

آنان که خاک را به نظر کیمیا کنند

Ânân ki hâk-râ be-nazar kîmyâ konend⁵

Ahmed Paşa

کحل الجواهر قدمت توتیا کنند

Kuhlü'l-cevâhir-i kademet tütîyâ konend⁶

Hâfız

آیا بود که گوشه چشمی به ما کنند

Âyâ buved ki gûşe-i çeşmî be-mâ konend⁷

Fâtih Sultân Mehmed Hân Hazretleri bir gün kurenâ ve şu'arâsından bulunan Veliyyü'd-dîn-zâde Ahmed Paşa ile eşnâ-yı müşâhabetde 'ulviyet-i efkârına meclûb u meftûn olduğu H'vâce-i Hâfız-ı Şîrâzî'niñ

⁵ "Onlar ki bakışlarıyla toprağı kimya ederler."

⁶ "Cevher gibi olan ayağının tozunu (gözlerine) sürme yaparlar."

⁷ "Ne olurdu ki bir kez de bize göz ucu ile baksalardı."

beytinden hâtırında kalmış olan bâlâda muharrer mısrâ'ı okumuş ve ikinci mısrâ'ı nasıldır? diye Paşa-yı müşârünileyhe su'âl buyurmuştur.

Ahmed Paşa dahi beytiñ mısrâ'-ı şânisi ya fi'l-ḥakîka hâtırına gelmemiş de söylememiş yâhud hâtırında imiş de söylemeği hâl u maşlahata muvâfık görmemiştir. Akrab-i ihtimâlât dahi budur. Her ne hâl ise Paşa-yı müşârünileyh pek az te'emmülden şoñra fikriniñ maşşûlû olmak üzere evet pâdişâhım! diyerek

كحل الجواهر قدمت توتيا كنند

Kuhlü'l-cevâhir-i kademet tütüyâ konend

laḫfını yetiştirmiştir! Şimdi Hazret-i Fâtiḫ gibi ma'ârif-penâh ve daḫâyık-âgâh bir pâdişâh-ı mu'allâcâhñ huzûrunda Paşa'nın bu ihtilâka⁸ cesâret edişi elbette kendisiniñ taraf-ı humâyûndan hitâb-ı 'itâb-âmîze mazhariyetine sebep olmuştur gibi hâtıralar herkesiñ vârid-i hâtır olabilür yâ! Hâl bu ki işiñ hâtimesi bu hâtırâya mahal bırakmıyor. Çünkü mu'âtib olacağı yerde bi'l-'aks tekrîmât-ı şâhâneye mazhar ve taḫsînât-ı mülûkâne ile mübâhî vü muḫâḫab olmuştur. Bir derecede ki Paşa'nın ağız nuḫûd-ı sîm u zerle ṭoldurulmuştur.!

Mezâyâ-şinâsân-ı şî'r u edebe ḫafî kalmadığı üzere Hâfız'ın kelâmıyla Paşa'nın kelâmı beyninde mevcûd olan ḫüsn-i münâsebet ve şiddet-i irtibât Hâfız'ınkinden ziyâdedir disem yine mübâlağa-ı 'acemâneyi ṭakındı.! didirmiş olacağımdan ihtirâzen bi'z-zarûre hemân Hâfız'ınkine mu'âdil ve müsâvidir dimeğe mecburum. Şu kadar ki Paşa'nın mısrâ'ında fevka'l-'âde leṭâfet-i ma'nâdan fazla olarak bir de bedihelik meziyeti vardır. Diseñiz aña Paşa mücerred-i kâlâ-yı ehliyetini ma'rız-ı taḫsîne ḫomak ve pâdişâhñ kefi deryâ nevâlini kendi ḫaḫkında gevher-nişâr itmek için Hâfız'ın mısrâ'ını mazbûtu olduğı hâlde maḫşûş söylememiştir.! Nasıl ki düşündüğü gibi ḫüsn-i neticesini dahi bulmuştur. Yukarıdaki "akreb-i ihtimâlât" ta'biri de fi'l-cümle bunu imâ iderdi yâ!

Hele muñşifâne im'ân-ı nazar buyrulduḫda görölür ki Paşa'nın ḫullanmış olduğı ta'bîrât-ı şîrîn ve me'ânî-i dil-nişîniñ nükte-sencân-ı şî'r nezdinde der-kâr olan meziyet ü muḫassenâtı şöyle ṭursun uzun bir beytiñ güçlülkle isti'âb idebileceği evşâf u medâyih-i şâhâneyi Paşa'nın kışacık bir mısrâ' derûnuna şıḫdırmasındaki iḫtidâr-ı şâ'irâne ve mehâret-i mu'cizkârânesine meftûn u ḫayrân olmamak zevḫ-i selîm erbâbınca imkânî ḫâricindedir.

Şaḫın şûret-i kazîyeden Paşa'yı Hâfız'a tercîḫ u tafzîl ediyormuşum gibi bir kıyâs-ı fâsid ḫıḫmasun. Hâşâ! Hiçbir vakit Paşa Hâfız'a tercîḫ olunamaz. Zirâ Hâfız'daki meziyet-i belâgat fıtrî, Paşa'da ise tesâdüfidir.

Hele biz ma'nâ virelim de varsun kelâmın ḡaṣṣ ü semîniñ ḫâri'în-i kirâm ayırd itsün.

Beyt-i Hâfız'ın me'âlî: Ṭoprağı feyz-i nazarla altun iden evliyâ-yı kirâm için 'acabâ mümkin olur mu ki bir aralık bizim ḫâlimize de nîm-nigâh merḫamet eyleyeler?

Paşa'nınkiniñ me'âlî: Pâdişahım! Ṭoprağı feyz-i nazarla altun iden evliyâ-yı kirâm seniñ kuhlü'l-cevâhir⁹ meziyetini ḫâ'iz olan ayak turâbını sürme diye gözlerine çekerler!

Mu'allim Feyzî

⁸ Müellifin notu: Uydurma icâb itme.

⁹ Müellifin notu: Gözlere fer virmek ve nur ve cilâsını artırmak için kibâr-ı 'Arab'ın kullandığı bir sürme-i maḫşûşdur.

Sonuç

Karşılaştırma, 1800'li yıllarda ilk önce Avrupa'da, sonra Amerika ve çok kısa bir süre sonra da diğer ülkelerde edebiyat bilim dalında kullanılmaya başlanmıştır. Uluslararası edebiyatlara ilginin artmasıyla karşılaştırmalı çalışmalar giderek kapsamını genişletmiştir.

“Yabancı edebiyat” unsuru, yabancı edebiyatı bilme ve tanıma isteği Karşılaştırmalı Edebiyatın gelişimine yön vermiştir. Klasik dönem Türk edebiyatına bakıldığında, şair ve yazarların Farsçaya itibar etmesi, Fars edebiyatının önemli şair ve yazarlarını taklit derecesinde takip etmeleri, bu yakınlık duyulan “yabancı edebiyatı” tanımak istemelerinden doğmuştur. Karşılaştırmalı edebiyat bilimi açısından değerlendirildiğinde de Klasik dönem edebiyatında yakınlık duyulan “yabancı edebiyat” Fars edebiyatı olmuştur.

Karşılaştırmalı edebiyatın ilk başladığı dönemden itibaren süreli yayınlar, hem Batı'da hem de Osmanlı'da çok aktif olarak görev yapmıştır. Batı'da 1877 yılında Karşılaştırmalı Edebiyat alanında faaliyet gösteren dergilere paralel olarak Osmanlı'da 27 Haziran 1878'de yayım hayatına başlayan *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin ilk sayısından itibaren yapılan edebî çeviriler ve bu çeviriler üzerinden farklı konularda yazılan karşılaştırma yazıları, bu disiplinin Türk edebiyatında oluşmasına ve gelişmesine önemli bir katkı sağlamıştır.

Farklı konularda karşılaştırma yazıları yayımlanan *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde o dönemde daha çok tiyatro, roman ve piyes gibi mensur alanda karşılaştırma yazıları kaleme alınırken Muallim Feyzî, 21 Ocak 1884 yılında “Fıkra-ı Edebiyye 2” başlığıyla kaleme aldığı yazıda, Hâfız-ı Şîrâzî ile Ahmet Paşa'yı kullandıkları bir mısra üzerinden karşılaştırarak şiir alanında bir karşılaştırma örneği yazmıştır. Muallim Feyzî'nin, İran asıllı ama sonradan Osmanlı tebaasına geçmiş bir yazar, şair ve çevirmen olarak çok yakından tanıdığı ve 15. yüzyıl klasik Türk şiiri üzerinde oldukça etkili olmuş Fars edebiyatının önemli bir şairi hakkında gazetede kaleme aldığı karşılaştırma yazısı dikkate değerdir. Çünkü; yazı, döneminin önemli bir gazetesinde ilk kez, biri 14. yüzyılın önemli bir Fars şairi, diğeri de 15. yüzyıl Türk şairlerinden olmak üzere iki şair arasında yapılan karşılaştırma yazısı olduğu için ayrı bir öneme sahiptir. Bu yazıda, Muallim Feyzî ufak anekdotlar da anlatarak kendine has bir üslup oluşturmuştur. Sonraki dönem yapılan ve yapılacak olan bu tür yazılara temel oluşturma hususunda bir örnek olmuştur.

Kaynakça

- Andı, F. (1999). Türkçede rubâiyyât-ı Hayyâm tercümeleri. *İlmî Araştırmalar*. (7). 9-29.
- Aytaç, G. (2001). *Karşılaştırmalı edebiyat bilimi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Baharlı, M. (2018, Ağustos 24). Türkempürlü Muallim Feyzî Efendi. https://sozumuzi.blogspot.com/2018/08/blog-post_32.html
- Birsel, S. (2014). *Kahveler kitabı*. Sel Yayıncılık.
- Cuma, A. (2018). Genel ve karşılaştırmalı edebiyat bilimi'nin (komparastik) ulusal ve dünya edebiyatları ekseninde kuramsal açılımı. *SEFAD*, (39), 1-26.
- Çelik, A. (2005). Tanzimat'tan günümüze Türkiye'de Farsça öğretimi. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Çetinkaya, G. (2021). *Anadolu sahasında yazılmış Farsça dil bilgisi kitapları* (Tez no. 660458).[Doktora tezi, Kırıkkale Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim tarihi: 14.04.2023)
- Engin, V. (2016). *Mekteb-i Sultani*. Yeditepe Yayınları.

- Enginün, İ. (1992). Mukayeseli edebiyat. Dergâh Yayınları.
- İşık, İ. (2006). *Resimli ve metin örneklı Türkiye edebiyatçılar ve kültür adamları ansiklopedisi*. Elvan Yayınları.
- İnal, M. K. (1969). *Son asır Türk şairleri*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İsen, M. (1999). *Latîf Tezkiresi*. Akçağ Yayınları.
- Kefeli, E. (2006). Karşılaştırmalı edebiyat: Tanım, yöntem ve incelemeler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4(8), 331-350.
- Kefeli Hüseyin (2004). Râznâme. (Aksoyak, İ.H., Haz., Tekin Ş., Tekin, G.A., Eds.). Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Mazıoğlu, H. (1956). *Fuzûlî-Hâfız (İki şair arasında bir karşılaştırma)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Muallim Feyzî (1886). *Hayyâm*. Şirket-i Mürettibiye.
- Muallim Feyzî (1906). *Gülşen-i râz tercümesi*. İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı. No: O.E. 224. 1-34vr.
- Muallim Feyzî (1923). *Usûl-i Fârsî*. Sûdî Kütüphanesi Yayınları.
- Muallim Feyzî (2012). *Mâtem-nâme ve vâveylâ*. (Çiftçi, C., Çev.). Kevser Yayınları.
- Muallim Nâci (2000). *Osmanlı şairleri*. (Kurnaz, C., Haz.). Akçağ Yayınları.
- Sevimli, E. (2023). Fâni (Ali Şir Nevâyî) Divanı'nda aşk ve rintlik bağlamında Hâfızî izler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 663-694. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2959578>
- Tarlan, A. N. (2004). *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*. Akçağ Yayınları.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 1, 27 Haziran 1878.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 549, 13 Nisan 1880.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 1001, 17 Şubat 1882.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 1002, 18 Şubat 1882.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 1682, 12 Ocak 1884.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 1689, 21 Ocak 1884.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 2076, 29 Mayıs 1885.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 2590, 29 Ocak 1887.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 2847, 5 Aralık 1887.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 3003, 23 Haziran 1888.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 3463, 25 Aralık 1889.
- Riyâhî, M. E. (1995). *Osmanlı topraklarında Fars dili ve edebiyatı*. İnsan Yayınları.
- Yekbaş, H. (2023, Haziran 25). *Feyzî, Ahmed Feyzî, Tebrizli*. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/feyzi-ahmed-feyzi-tebrizli>.
- Yerdemir, Ş. (2023). Muallim Feyzî'nin aktarımıyla Sa'dî-i Şîrâzî ve Hümâm-ı Tebrîzî arasında geçen mülâtafe. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 675-692. <https://doi.org/10.34083/akaded.1265886>
- Yıldız, A. (2004). Süleyman Nazif'e göre İran edebiyatının edebiyatımıza tesiri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 159-201.